

Nagy Gáspár A FELEJTÉS ELLEN

Amikor az emlékezetről szólunk, akkor egyszerre a felejtés különös képességéről is beszélünk, amely hozzátartozik a költészethez. S egyáltalán a művész, a mindennapi ember és közösség pragmatikus tetteihez. Az emlékezet szabad-éltetése: hűség. A felejtés képességének szakszerű karbantartása, az amnéziás tréningek, kondicionáló helyzetek tudatos megélése: hűtlenség. Minden az emlékezet és felejtés határmezsgyéjén zajlik, ezért kitüntetett hely. Határátlépőkkel, kutyákkal, örökökkel, akik megnézik az útlevelet, megszimatozzák a bőröndöket, de nem veszik észre, hogy a felejtés irracionális szövegeit, mint kábítószert hordozzák ide-oda. Viszont észreveszik, ha az emlékezet éltető gyógyszerét próbálják átvenni. Ez bizony nagy baj!

Mintha Nietzsche ideológiává párolt gondolatát ültették volna el ebben a régióban, éppen ötven éve, miszerint a *felejtésre való hajlam a cselekvés egyetlen lehetséges módja*.

Ilyés Gyula 48 éves korában írta az *Egy mondat a Zsarnokságról* című versét, amely valószínű, hogy legjobban kifejezi a II. világháború utáni magyarság sorsát. A kommunista diktatúra már tombolt ekkor, 1950-et írtak. A legjelentősebb alkotók hallgatásra ítélve. Ilyés megírja ezt a verset, amely csak fél évtized múlva láthat napvilágot. Egy nép szabadságharcának lesz a tételesen megfogalmazott igazolása. Az ötvenes éveknek pontos és szenvedélyes vádbeszéde, midőn tombolt az önkény és a zsarnokság, amikor magyar szorongatott magyart, igaz a legnagyobb háborús győző, a szovjet birodalom felügyelete alatt. És a magyar rabszolgahajcsárokat Moszkva igazolta. Ez a vers a forradalom leverése után nem jelenhetett meg többé, csak az emigrációban terjedt. Otthon pedig csak kézzel írva és megsárgult lapokon, ahogy megmentették az Irodalmi Újság november eleji számát. Ilyés pályájának alighanem legfontosabb verse. Kortársa, Cs. Szabó László a jeles esszéista is, aki már 1950 előtt elhagyta az országot látván a zsarnokság elterjedését -, így tartja számon ezt a verset. Ilyés 1983-ban halt meg, a vers könyvben először 1986-ban jelenhetett meg.

Azokban az években, az akkor indulók közül sokan ahihették, hogy a háború után a szociális igazságosság és a szabadság korszaka jön el. De hamar csalódniuk kellett, tiszta hitüket vitték a versek oltárára, s az oltárt illetéktelen kezek bemocskolták. Kormos István, aki tán előbb megérezte s látta ezt, így ír a *Testvérek* című nagy versében (1950), figyelmeztetve költőtársait, legjobb barátait, Nagy Lászlót, Juhász Ferencet: „Fázó fiúk ne fázzatok, / ez új jégkorszak kezdete, / gólyalábon ugráljatok, / hóhimalája, zsuppsz bele. / Lacika hunyoríts oda, / hártýásodik a pocsolya...”

Pilinszky 1952-ben, 32 évesen írja az Apokrif-ot. Ez a hatalmas vers egyszerre a háború utáni kábut

Európa alap-szövege, a háború utáni döbbenet verse: tárgyias, objektív, elvont. Ez a verstípus csak 1959-es megjelenése után kanonizálódik. Egyszerre fantasztikus metaforák és a gondolatiság találkozási pontja A szűkszavú Pilinszky besűríti és többszörösen bővíti is addigi poétikai tapasztalatait. A semmivel és bűnnel néz farkaszemet a tárgyak közül „kimeredő” ember.

Amagyar költészet hatalmas hegyvonulatában, ha aigazságosak vagyunk, s ha nem annyira figyelmezzünk a minden árnyalat, módosulás kicsúcsosodási pontjaira, akkor a II. világháború utáni költészeti térkép - élve a földrajzi hasonlattal - legalább négy, minden irányból jól látható és körüljárható, ám tömbjében különböző kiterjedésű, más-más köztől épülő, egészen más növényzetet viselő hegy ormát kell kiemelnünk, amelyek fölmagasodnak és átútvén az alacsonyan járó felhőket, beleszűrnek az Égbe.

Az egyik, bizonyos a legnagyobb dombsági nekifutással rendelkező, az *Illyés Gyula-hegyorom*, amely vállalásában a nemzeti költészet folytatója, de realistán objektív, tárgyias és gondolkodtató. Ide sorolnám például nemzedékéből Fodor Andrást, aki a tényeket versben is rögzíti, de kötötte is a szabadvers ritmusában, az élőbeszéd ritmusában a földön járó ember boldogságáról, küzdelmeiről szól. És persze magyar úgy, hogy együtt pulzál az európai költészettel, a legjobb angolokkal, franciákkal, lengyelekkel. Fordítja az azokat. Képeiben szűkebb regiszteren szól, de mindenről van szava.

A másik, de sokkal meredekebben a „semmből” emelkedő oromgrádics a Weöres Sándor-hegység, amely izig-vérig költészet-láva. (Lefagyva is bármikor tűzijátékra képes!) Próteuszi, orfeuszi, világot teremtő, nem annyira reflexív, mint az előbbi, de persze van mégis történelmi ágyazottsága, sőt éles és frivol politikuma is. Mégis úgy tűnt, hogy világon kívüli tünemény, amely csupán önmaga gyönyörködtetésére szól bújik maszkokba. Még női maszkba is! Szerepjátékos líra, örökké változó líra, amely a magyar nyelv soha nem látott rétegeit ismeri és teremt, sőt: búvárolja. Mindent tud, bőkezű, pazarló, hangzásában is páratlan. *Leginkább nem fordítható!* Filozófiai világ, a kultúrák bölcsőjénél, ahol a költészet is született, ott mozog. Hagyományos és modern egyszerre, bár ezeket a meghatározásokat is leveti magáról, nem fér el bennük. Igazi orfeuszi költészet. A világgal csak a dal, a himnusz nyelvével érintkező, vaskos és légies. Igazából a régi korok magyar költőivel sem köti össze egyetlen meghatározó szál sem, ugyanakkor a legjobbaktól mindent átvett, és szuverénül átalakított. Igazi csúcs, amelyre az ingyencek bólintanak. Például Hamvas Béla, aki Weöres *A teljesség felé* című alapvetését ihlette 1945-ben, amely azonnal bejelenti, hogy az elkövetkező politikának még véletlenül sem lesz / lehet partnere, hisz más dimenzióban gondolkodik. De mondhatnánk Várkonyi Nándort vagy Szenkuthy Miklóst, de legalább ennyire a magyar népzenei hagyományokat először szisztematikusan gyűjtő Kodályt. Lubickolt, fürdött a magyar nyelv tengerében, aztán a világ tengereiben, óceánjaiban is. Lefordított minden tisztit és matrózost

fogást, csomót oldott, kihajózott és a végén leírta tapasztalatait majd palackba tette, tengerbe dobta. Pedig nem is igen érdekelte a tenger, sem a hajózás. Csak anyanyelve meg világnyelve! És csavargatta a szavakat, dúdolta a ritmusokat. Aztán fölmagasodott a hegy, bár sokszor akarták széthordani, ködbe csücsültetni. Nem ment. Pedig tudjuk, épp Weörestől, hogy: „egy hegy megy...”. Fentről vigyáznak rá. A tetejét mindig süti Isten napja, ha alább hóföregtegek is hullámszanak. Egyszeri tünemény. Még soká fogják mászni. De nem sikerül teljesen birtokba venni. Talán majd jönnek jobb, értékesebb nemzedékek.

Az intellektuális, tárgyias líra a Nyugat, leginkább a Babits-i hagyományt folytató költők Újholdas csapatát tömörítette, kényszerítette költői hegyvonulattá, melynek legmagasabb csúcsát a József Attilásan is verselő, nagy szegénységét, istenkeresését példaként élő *Pilinszky János* testesíti meg, akit a világháború borzalmi érelnek igazi költővé. Pilinszky lírája szegényes szóhasználatában, de ragyog pontos és ritka képeiben. Nincs meg a nyelvteremtés tobzódása, sem a világteremtő orpheuszi gesztusban a személyesség abszolútuma, hanem sokkal inkább a szenvedő, esendő lények fájdalma, kiszolgáltatottsága üt át a tájon, a lélegző tárgyakon. Világvége előtti *Jelenések* részesei leszünk. A szüntelen kételkedés, a bizonyosság megélésének vágya, amely megfontolt nyelvi redukciókon át, s magas gondolatossággal párosulva a végső és érdemleges kérdésekről beszél. Miközben átítatódik keresztény mítoszokkal, toposzokkal, konkrét evangéliumi allúziókkal. Amelyekből aztán kiderül, hogy ez az a „szövegkönyv”, a legfontosabb könyv az ezredvég emberének. Aki épp versekkel közelít az Ómega felé. Ezért a szüksézszerűség, ezért minden: „ami miatt, ami miatt” (*Tabernákulum*)

Pilinszky mellett még jelentős alkotó és gondolkodó *Nemes Nagy Ágnes*, de verseinek hőfoka más magaslatokon csordítja ki a fákból a gyantát, s az angyalokkal is másképp tegeződik. Nem annyira verseivel, mint inkább teoretikusként, kiváló versértelmezőként tartozik Pilinszkyhez. Aki szabatosan, élvezetesen el tudja mondani - a mesterség fölényes birtoklásával, és saját gyakorlatával is szembesülve egy versről, hogy miért jó, miért szép.

Ide kell még sorolnunk az eredendőbb lírai költőket, mindenképp az erdélyi és nyugatos hagyományokat egyszerre tovább vivő és megújító *Jékelyt*, és még az ironikusabb, formaművész *Kálnoky*t is. Sőt még a megújuló *Rába Györgyöt* és az utóbbi években kiteljesedő *Lator Lászlót* is. Feltétlenül említenünk kell *Vas Istvánt*, aki Illyés költészeti ideáljából is sokat megvalósít, tárgyias, objektív, de sok szép szenvedély, érzékenység található verseiben. Pilinszky szerte a világban fordítható lett, tán a legismertebb, legtöbbet citált magyar költő, akinek szerencséje is volt a közvetítőkkel, így Csokits Jánossal, Pierre Emmanuel-lel, Ted Hughes-szal, akik ezt a puritán és egyetemes jelrendszerbe foglalható világot képesek voltak nagy nyelvekre fordítani.

Igazán nehéz helyzetbe azok a fiatal költők kerültek, akik a negyedik, de tán az Illyésé mellett legszélesebb alapozású domborzatból emelkedtek magasra.

Nagyjából azonos szociális háttérből, a magyar parasztságból, főleg Magyarország nyugati feléből, a Dunántúlról, első generációs értelmiségiként indultak a pályán, hogy holnapra költészetükkel is „megforgassák” a magyar világot. Ezen tiszta, de naiv törekvés súlyos túlzásokkal is járt. Következményeiben pedig nagy-nagy kiábrándultsággal, traumával, hiszen a fasizmus után ezeknek a fiataloknak kellett legnagyobbat csalódnuk a kommunista fasizmusban, amelyik egy eszme nevében próbálta kisajátítani az ő jogos szociális és közösségi indíttatású művészi igényeiket. De a „dült hiteknek” elemi erővel ezek a költők „állítottak katedrálist”, már az 56-os magyar forradalom előtti műveikben is. Mindenekelőtt *Nagy László*, aki egy lakható, emberléptékű világot épített. Ikerpárja, *Juhász Ferenc* egy burjánzóbb, egyetemesebb, de nehezen lakható planétát ajánlott. Míg a harmadik testvér, *Kormos István* egy viselhetőbb, Villonos, Csokonais vagánysággal, humorral, nyelvében leginkább utánozhatatlan ún. népi szürrealizmussal (ez Szabó Lőrinc megállapítása az induló Kormos verseiről) átítatott nagyon személyes terepmentet mondott magának. Megjegyezzük: a csak *válogatott* verseit megíró és közreadó költő műve és legendája fényesen dacol az idővel. S az új nemzedékek és olvasók szívében is nyeresre áll.

Kétségtelenül ez a látomásos, metaforikus világszemlélet és poétikai eljárás mód a magyar költészet legerősebb hagyományait mozgósította úgy, hogy saját ízeiket tudott hozzáadni. A legmagasabb csúcst kétségtelenül a legarányosabban építkező Nagy László jelenti, mint megnevezhető kilátótorony és zászlóhely. Költészete Balassitól, Csokonain át Ady és József Attila költészetének lehangsúlyosabb szárait képes volt egyetlen csomóba fogni. És sohasem volt szavakban olcsón magyar, de minden sorából, képalkotási rendszeréből magyarsága bukkan elő, a tájékozott és nagyvonalú magyar mentalitás, amely ismeri a közép-európai népek folklórját, történelmét és a hasonlóságokat épp úgy, mint a tisztelni való különbségeket. Ez a költészet-modell társaival, a kissé későbbben jövőkkel - így *Szécsi Margittal*, *Csoóriával*, *Tornaival*, *Takács Imrével*, *Kalász Mártonnal*, *Csukás Istvánnal*, és a hatvanas években a „hetek” (Ágh István, Bella István, Buda Ferenc, Ratkó József és társaik) majd a „kilencek” (Utassy, Kiss Benedek, Rózsa Endre, Kovács István, Péntek Imre, Mezey Katalin, Oláh János és mások), és nemzedékbe alig sorolhatók, mint például *Vasadi Péter*, *Marsall László*, *Tóth Bálint*, *Bertók László*, *Kiss Anna*, *Szepesi Attila*, *Veress Miklós*, *Baka István* és *Döbrentei Kornél* és mások, és még sorolhatnánk az érdekes neveket, (legkivált a határainkon túli magyar költészetből, amelyet most alig érintünk) - az egyik legerősebb költői utat jelentik. Persze sokféle leágazással, egyéni ösvényekkel, rejtett allékkal. A szép szó, a metaforikusság és történelmi reflektáltság a magyar költő azon elkerülhetetlen hivatását is példázza ebben az irányzatban, melyben a költészetnek és művelőjének több a szerepe, mint amit az újabb iskolák, szaktudományok engedélyeznek neki. Nagy László nem volt teoretikus alkotó, csak „művelte a csodát”, nem magyarázta.

V a n aki a személyességet művelni és magyarázni is tudja artiztikusra munkált, egyéni esszényelven: őt

Csoóri Sándornak hívják. Nála az eredendő költői metaforikusság átszalad mintegy a tenger hullámzását követően gyönyörű, remegtető, dallamos prózává, ahol a ráció és a kellően adagolt képzelet is helyet kér magának. Általában az esszényelv milyensége és minősége a költészeti tapasztalatok felől kezdte Illyést is foglalkoztatni. De így volt ezzel Csoóri is. Erről árulkodnak Tornai filozofikusabb fogantatású esszéi, vagy Fodor András világos, átetsző írásművei is, melyekben épp költészetük mozgatórugóit lelhetjük meg. Csoóri több olyan nagyhatású, költészettel foglalkozó esszét írt, amelyek - állítja több kritikus - versein is túlmutatnak, ha tetszik, fontosabbak verseinél. Én ezt a véleményt nem osztom. Ilyen például a *Műfajok őrségváltása?* Bizony jól látható kérdőjel van az esszé címének végén, mert nem hiszi el, hogy a líra háttérbe szorult volna pl. a hetvenes, nyolcvanas években. Nos, mára már látszik, hogy a prózai *nagy fordulat* nem volt akkora, főleg olyan valós fordulat nem következett be, mint a körülötte lihegők gondolták. Kétségtelenül meg a teoretikusi túlbuzgalmat is azon lírai irányzatoknak a leváltására, mitőbb: kiiktatására akarták fölhasználni, amelyet például Illyés és másfelől, modernebb hangszerelésben Nagy László képviselt. Ehhez nagyon jó volt az új hagyományt kereső, és részben új nyelvet valóban találó, Történetet kiiktató, a felejtés szép pátosát és pragmatizmusát terjesztő prózát fölönveszteni. Ez volt a hetvenes és a nyolcvanas évek szocialista, aczéli kultúrpolitikáinak a legnagyobb vívmánya: a *semmiről* támogatott és szabadon lehetett beszélni. A *valamiről* nem, vagy csak későbbi szilenciumok árán.

A lényeg: e négy meghatározó líramodellnek vannak még követői a fiatalabb nemzedékekben is. (Tóth Krisztinától Peer Krisztiánig széles a választék, hogy csak az alig harmincasok, de már 2-3 kötettel rendelkezők raját, egy kis lírai névjátékkal említsem.) Illetve vannak, akik erre vagy arra az útra esküsznek jobban. Egy mai érett *Orbán Ottó*-versben szinte együtt látható mind a négy, általam fontosnak tartott vonulat. Az újabb költők persze hogy újat akarnak, de még a valóban újítónak számító bátyjuk, *Tandori Dezső* költészete, sőt annak megfigyelhető klasszicizálódása is, a föntiekhez megy vissza. Ott bolyong köztük, noha látszik, hogy szívéhez a tárgyias, objektív líra állna legközelebb.

De vitathatatlan, hogy a magyar költészetben olyan jeles költők alkottak, akik meghatározták a színvonalat a hetvenes, nyolcvanas években is, s közülük már alig él valaki. Megdőbbentő a névsor. Elment a hetvenes évek közepétől: Simon István, Szilágyi Domokos, Kormos István, Nagy László, Rónay György, Pilinszky János, Jékely Zoltán, Hervay Gizella, Zelk Zoltán, Illyés Gyula, Képes Géza, Kálnoky László, Csanády Imre, Ratkó József, Fehér Ferenc, Weöres Sándor, Vas István, Szécsi Margit, Nemes Nagy Ágnes, Csorba Győző, Páskándi Géza, Rózsa Endre s nemzedéktársaim legjobbjai közül igen korán Pinczési Judit, és most Baka István is, hogy a középgenerációt is említsem. A nyugati emigrációból pedig Fáy Ferencet, Tűz Tamást, Keszei Istvánt, Siklós Istvánt, Thinsz Gézát és Bakucz Józsefet kell feltétlenül sorolnom. Erre mondják az ittmaradtak árván és keserű rezignációval, hogy a *java már a földben*.

Szegedi Kovács György ÉLETNEK LEHELLETÉT

teremté tehát
a költő a verset
az ő hasonlatosságára
saját képére
teremté őt
és lehellet
volt őbenne
életnek lehellet
így lőn
a vers
élő
lélekké
örök életre buzgó
víznek kútfejté